

UDK 343.121

343.221

347.191

340.5

Primljeno 24. studenog 2005.

Pregledni znanstveni rad

Dr. sc. Zlata Đurđević*

PRAVNA OSOBA KAO OKRIVLJENIK: TEMELJNA PRAVA I PREDSTAVLJANJE

Pojavljivanje pravnih osoba u kaznenom postupku na optuženičkoj klupi postavlja pred zakonodavca i sudsku praksu niz kaznenoprocenih problema u transformiranju položaja okrivljenika fizičke osobe u okrivljenika pravnu osobu. Temeljna su pitanja vrijede li i u kojoj mjeri procesnopravne garancije ustanovljene za čovjeka kao što su prava obrane i privilegij od samooptuživanja i za pravnu osobu te kako urediti pravni položaj njezina predstavnika s obzirom na njegov odnos prema pravnoj osobi, njegova svojstva te interesne sukobe s ulogom svjedoka i okrivljene odgovorne osobe. Navedena se pitanja u radu proučavaju kroz praksu Europskog suda za ljudska prava o primjeni procesnih jamstava iz članka 6. i 8. Konvencije prema pravnim osobama, kao praksu Europskog suda pravde o procesnim garancijama pravnih osoba u upravnim postupcima za izricanje nadnacionalnih sankcija prema pravu Europske zajednice te poredbenopravnom analizom odredaba kojima se u Hrvatskoj, Sloveniji, Austriji, Švicarskoj i Francuskoj uređuje kazneni postupak prema pravnim osobama.

1. UVOD

Dileme mogu li pravne osobe činiti kaznena djela i treba li im izricati kaznene sankcije u Europi su postale stvar prošlosti. Velika većina europskih država uvela je kaznenu odgovornost pravnih osoba, a u nekoliko država zakonski prijedlozi su u parlamentarnoj proceduri.¹ Uvođenje i zaživljavanje kaznene odgovornosti pravnih osoba u sudskoj praksi stavilo je u prvi plan pitanje pro-

* Dr. sc. Zlata Đurđević, docentica na Katedri za kazneno procesno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

¹ Zadnja europska država koja je uvela kaznenu odgovornost pravnih osoba je Austrija koja je u rujnu ove godine donijela Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela (Bundesgesetz über die Verantwortlichkeit von Verbänden für Straftaten (Verbandsverantwortlichkeitsgesetz - VbVG).), a koji će stupiti na snagu 1. siječnja 2006. Zakoni se pripremaju u Luksemburgu, Slovačkoj i Latviji. U Njemačkoj kaznenopravna odgovornost još uvijek nije kriminalnopolitička opcija, ali se pojavljuje sve više autora iz područja kaznenopravne znanosti i prakse koji zagovaraju uvođenje pravnih osoba u kazneno pravo.

cesnog uređenja položaja novog kaznenoprocenog subjekta. Do nedavno se opravdano smatralo da su kaznenoprocena pitanja okrivljenih pravnih osoba u odnosu prema kaznenomaterijalnim pitanjima bila uglavnom zapostavljena. Međutim u zadnjih nekoliko godina javlja se sve veći broj radova o pravnim osobama s kaznenoprocenom tematikom.²

Analiza relevantne literature te domaće i strane regulative pokazuje da se pred zakonodavstva postavljaju dva temeljna problema u uređenju kaznenih postupaka prema pravnim osobama. Jedan se odnosi na važenje temeljnih ljudskih prava i sloboda prema okrivljenim pravnim osobama, a drugi na uređenje pitanja predstavljanja pravne osobe u kaznenom postupku.

Procesne garancije okrivljenika u kaznenom postupku zajamčene su međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i ustavima te njihovo poštovanje čini srž demokratskih pravnih država. Uvođenjem pravnih osoba u status okrivljenika ne dolazi i do automatskog transfera svih prava s okrivljenika fizičke osobe na okrivljenika pravnu osobu. Kad je riječ o pravnim osobama, za većinu prava i sloboda još uvijek nije jasno je li davanje procesnih garancija pravnim osobama pravopolitička odluka ili obveza koja proizlazi iz temeljnih pravnih dokumenata. Djelomično rješenje može se naći na normativnoj razini kao što, primjerice, njemački Temeljni zakon izričito propisuje u čl. 19. st. 3. da temeljna prava vrijede i za domaće pravne osobe ako su po svojoj biti na njih primjenjiva, ili u švicarskoj kaznenoprocenoj odredbi prema kojoj osoba koja predstavlja poduzeće u kaznenom postupku ima ista prava i obaveze kao okrivljenik (čl. 100^{quinqies} st. 2. StGB). Međutim zbog svoje općenitosti te su odredbe podložne vrlo širokoj interpretaciji u implementacijskim zakonima i sudskoj praksi koji otkrivaju da dolazi do ograničavanja pa čak i do oduzimanja određenih procesnih garancija pravnim osobama.

Da važenje temeljnih procesnih jamstva za pravne osobe nije nimalo samorazumljivo, pokazuje i rasprava koja se o tome vodi u europskoj kaznenoprocenoj teoriji. Danas se posebno lome koplja u pogledu pravnih učinaka prava na pravičan postupak iz čl. 6. Konvencije u kaznenom postupku prema pravnim osobama. Vrijede li za pravne osobe procesne garancije kao što je pretpostavka okrivljenikove nedužnosti, *nemo tenetur se ipsum accusare*, *in dubio pro reo* i pravo na branitelja u punom opsegu kao i za fizičke osobe? Mišljenja pravnih pisaca kao i sudske odluke o tome se razlikuju.³

² Tako se, primjerice, u Njemačkoj pojavilo nekoliko disertacija i habilitacija s tom temom: Haeusermann, Axel (2003), *Der Verband als Straftäter und Strafprozesssubjekt*, Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht; Schlüter, Jan (2000), *Die Strafbarkeit von Unternehmen in einer prozessualen Betrachtung*, Frankfurt: Peter Lang; Drope, Katharina (2002), *Strafprozessuale Probleme bei der Einführung einer Verbandsstrafe*, Berlin.

³ Tako npr. Schlüter smatra problematičnim dodjeljivanje pravnim osobama prava zajamčena čl. 6. Konvencije, dok Haeusermann i Dannecker smatraju da pravne osobe u kaznenom po-

S obzirom na usidrenost temeljnih kaznenoprocenih načela u nadnacionalnom pravu i ustavima, mjerodavnu odluku donijet će nadnacionalni i ustavni sudovi odlukama o tome primjenjuju li se temeljna prava i prava obrane i na pravne osobe. Stoga se u radu posebna pažnja posvećuje judikaturi Europskog suda za ljudska prava i Europskog suda pravde. Izlažu se presude Suda u Strasbourg u kojima je već odlučivao o primjeni konvencijskih kaznenoprocenih garancija na pravne osobe. Europski sud pravde kroz svoje je odluke ustanovio čitav sustav procesnih garancija za poduzeća u okviru postupaka zbog povrede prava tržišnog natjecanja Europske zajednice u kojima postavlja standarde u zaštiti prava pravnih osoba.

Poredbenopravni pregled obuhvaća analizu procesnih odredba kojima se uređuje kazneni postupak prema pravnim osobama u Hrvatskoj, Sloveniji, Austriji, Švicarskoj i Francuskoj. Iako je tema proučavanja bila usredotočena na uređenje položaja predstavnika pravne osobe u kaznenom postupku, mogu se izvesti i neki općeniti zaključci. Sve države odlučile su se za procesuiranje pravnih osoba kroz kazneni postupak protiv fizičkih osoba uz određene modifikacije. Opcija koja postoji u literaturi o ustanovljivanju autonomnog kaznenog procesnog prava nije prihvaćena.⁴ Međutim, opseg modificiranja kaznenog postupka prema pravnim osobama vrlo je različit. Raspon se kreće od švicarskog prava u kojem je u Kazneni zakon umetnut samo jedan članak kojim se kroz nekoliko odredaba uređuje samo položaj predstavnika pravne osobe, preko francuskog rješenja prema kojem je u Zakon o kaznenom postupku uneseno pet novih članaka, do Hrvatske, Austrije i Slovenije koje su donijele posebne zakone o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela u kojima je oko polovica odredaba posvećena procesnim pitanjima.

Glavna kaznenoprocena pitanja vezana uz pravne osobe o kojima se dosad raspravljalo među domaćim stručnjacima jesu: supsidijarna primjena zakona, nadležnost suda, odbačaj kaznene prijave i odgoda kaznenog progona pravnih osoba prema načelu svrhovitosti, utvrđivanje predstavnika pravne osobe i njegova svojstva, odnos branitelja i predstavnika, sadržaj optužnice i presude, osobitosti glavne rasprave i mjere opreza.⁵ Svrha je ovog rada da proširi podij za

stupku imaju pravo na pravičan postupak (V. Schlüter, 2000, 85). Heine smatra da za pravne osobe ne vrijedi pretpostavka nedužnosti ni *in dubio pro reo*: Heine, Günter (1995), *Beweislastumkehr im Strafverfahren?*, *Juristenzeitung*, 651-657, 653.

⁴ V. primjerice Nijeboer, J.F. (1999), *A Plea for a Systematic Approach in Developing Criminal Procedural Law Concerning the Investigation, Prosecution and Adjudication of Corporate Entities*, u: Eser Albin / Günter Heine / Huber Barbara (ur.), *Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities*, Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, 303-320.

⁵ V. Barbić, Jakša (2003), Osobe koje vode poslove kao odgovorne osobe i određenje predstavnika pravne osobe po Zakonu o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, br. 2, 779-842; Derenčinović, Davor (2003), *Zakon o*

diskusiju o predstavniku i pravima obrane pravnih osoba na argumente koji proizlaze iz nadnacionalnog prava i poredbenih rješenja nama bliskih pravnih poredaka te time osvijetli put zakonodavcu i praktičarima na doradi i primjeni Zakona o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela (ZOPOK).

2. VAŽENJE EUROPSKE KONVENCIJE O LJUDSKIM PRAVIMA ZA PRAVNE OSOBE

Temeljna funkcija Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda jest zaštita prava i sloboda građana od državne vlasti. Taj međunarodni mnogostrani ugovor najvažniji je europski dokument o ljudskim pravima koji su nakon Drugog svjetskog rata sklopile europske države kako bi pojedincima zagarantirale nepovredivost određenih prava, zakonitost njihova ograničavanja i pravni put za njihovu zaštitu. Kao što to proizlazi i iz naziva Konvencije, njezina je svrha zaštita *ljudskih* prava (engl. *human rights*, njem. *Menschenrechte*, fran. *droits de l'homme*) i temeljnih sloboda, dakle prava i sloboda pojedinaca. Zato pitanje primjenjuje li se Konvencija i prema pravnim osobama i mogu li se i one za zaštitu svojih prava obratiti Europskom sudu za ljudska prava (ESLJP) može izgledati na prvi pogled nerazumno. Ako bi odgovor ipak bio pozitivan, daljnje pitanje koje treba razriješiti jest primjenjuje li se Konvencija u cijelosti na pravne osobe ili za njih vrijede samo pojedine njezine odredbe.

2.1. Odredbe EKLJP o pravnim osobama

Jedino pravo koje Konvencija i njezini protokoli izričito dodjeljuju pravnim osobama je pravo na vlasništvo. U odredbi čl. 1. st. 1. Prvog protokola navedeno je da "svaka fizička ili pravna osoba ima pravo na mirno uživanje svojega vlasništva." Priznavanje pravnim osobama prava na vlasništvo postavlja pitanje vrijedi li i za pravne osobe maksima *ubi remedium ibi ius* odnosno mogu li pravne osobe zaštitu tog prava zatražiti od ESLJP. Prema odredbi čl. 34. Kon-

odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela, Zagreb: 2003; Josipović, Ivo (2004), *Odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela: pohvale i kritike novom zakonodavstvu te mogući problemi u njegovoj primjeni*, *Kaznena odgovornost pravnih osoba: Savjetovanje*, 8. lipnja 2004, Zagreb, Narodne novine; Novosel, Dragan (2004) *Primjena Zakona o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela - državnoodvjetnički pristup*, *Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva*, Zagreb, Inženjerski biro, 316-340; Novoselec, Petar (2002), *Odgovornost pravnih osoba za kaznena djela – značajna novost u hrvatskom pravnom sustavu*, *Pravo u gospodarstvu*, br. 4., 104-130; Zadnik, Slavko (2004), *Osvrt na Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela i njegova primjena u praksi*, *Hrvatska pravna revija*, lipanj, 75-81.

venције, ovlaštenici na postavljanje pojedinačnih zahtjeva ESLJP za zaštitu prava zajamčenih Konvencijom su fizičke osobe, nevladine organizacije i skupine pojedinaca.⁶ Pojam “skupine pojedinaca” (engl. *group of individuals*, njem. *Personenvereinigung*, fran. *groupe de particuliers*) odnosi se na neorganizirane grupe koje u pravilu imaju zajednički interes te mogu podnijeti zahtjev Sudu samo ako svakom njihovu članu pripada konvencijsko pravo i ako svaki član ispunjava uvjete za podnošenje zahtjeva.⁷ Suprotno tome, pojam “nevladine organizacije” (engl. *non-governmental organisation*, njem. *nichtstaatlichen Organisation*, franc. *organisation non gouvernementale*) odnosi se na organizirane grupe kao što su u prvom redu pravne osobe privatnog prava, a obuhvaćene su i pravne osobe u stečaju, pravni entiteti koji nemaju pravnu sposobnost, političke stranke te privatnopravno organizirane crkve.⁸ Dakle, Konvencija je pravnim osobama priznala pravo vlasništva kao vlastito konvencijsko pravo i ovlastila ih da traže njegovu zaštitu pred ESLJP korištenjem pravnog puta predviđenog čl. 34. Konvencije.

2.2. Primjena drugih konvencijskih prava na pravne osobe

Odredba čl. 1. Konvencije u kojem je *inter alia* određeno važenje Konvencije *ratione personae* ključna je za mogućnost primjene njezinih odredaba o temeljnim pravima i slobodama na pravne osobe. Prema čl. 1. Konvencije, države su dužne osigurati svakoj osobi pod svojom jurisdikcijom prava i slobode zagarantirane Konvencijom. Pitanje je uključuje li pojam “svaka osoba” iz čl. 1. Konvencije i pravne osobe. Pozitivan odgovor otvorio bi mogućnost da pravne osobe, uz pravo vlasništva, imaju i druga konvencijska prava iako im ih Konvencija izričito ne dodjeljuje. Termin “svaka osoba” u hrvatskom jeziku kao i termini koji se koriste u stranim jezicima (engl. *everyone*, njem. *allen Personen*, franc. *toute personne*) dopuštaju tumačenje koje bi uključivalo i pravnu osobu.⁹ Ipak, prema vladajućem mišljenju, Konvencija se ne primjenjuje u cijelosti na

⁶ Čl. 34. Konvencije glasi: “Sud može primiti zahtjeve bilo koje fizičke osobe, nevladine organizacije ili skupine pojedinaca koji tvrde da su žrtve povrede prava priznatih u ovoj Konvenciji ili dodatnim protokolima što ih je počinila jedna visoka ugovorna stranka.”

⁷ V. Frowein, Jochen / Peukert, Wolfgang (1996), *Europäische Menschenrechtskonvention* (EMRK - Kommentar), 2. izdanje, Kehl: Engel Verlag, 533-534.

⁸ Ibid., 534.

⁹ Za razliku od Konvencije, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima u čl. 2. st. 1. u kojem se određuje personalno važenje Pakta koristi se engleskom riječi *individuals* odnosno francuskom *individus* koje se ne mogu primijeniti na pravne osobe. O neprimjenjivosti Pakta na pravne osobe v. Haeusermann, Axel (2003), *Der Verband als Straftäter und Strafprozesssubjekt*, Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, 206.

pravne osobe.¹⁰ U prvom je redu razlog tome što su određena konvencijska prava intrinzična fizičkim osobama, kao primjerice pravo na život, zabrana mučenja, zabrana ropstva, pravo na slobodu, pravo na brak, te se *eo ipso* ne mogu primijeniti na pravne osobe. Mogu li se druge odredbe Konvencije o ljudskim pravima primijeniti na pravne osobe, ovisi o mišljenju ESLJP o tome pripada li im određeno pravo zajamčeno Konvencijom odnosno može li povredom određenih prava pravnih osoba doći do kršenja Konvencije. ESLJP se do sada za pravne osobe upustio u odlučivanje o povredi niza prava, kao primjerice prava na slobodu okupljanja i udruživanja iz čl. 11. Konvencije¹¹ ili prava na slobodu izražavanja iz čl. 10. st. 1. Konvencije.¹² Isto tako, ESLJP je priznao pravnoj osobi pravo na naknadu nematerijalne štete zbog kršenja načela pravičnog postupka prema čl. 6. Konvencije zbog dugog trajanja građanskog postupka. U predmetu *Comingersoll S. A v. Portugal*, Sud je 2000. godine rekao da je za učinkovitu zaštitu prava iz čl. 6. Konvencije nužno osigurati dodjelu novčane naknade trgovačkim društvima ne samo za imovinsku već i za neimovinsku štetu, pri čemu treba uzeti u obzir i subjektivne kriterije kao što su ugled trgovačkog društva, izazivanje nesigurnosti u planiranju odluka i prekida u upravljanju društvom te tjeskobu i neugodosti uzrokovane članovima uprave.¹³ Zanimljivo je da se dio sudaca u tom predmetu usprotivio izvođenju neimovinske štete pravne osobe iz neimovinske štete njezinih fizičkih osoba jer se Konvencija direktno primjenjuje na pravne osobe i kao posebno pravno dobro štiti njihov ugled koji nije potrebno temeljiti na pravima pojedinaca.¹⁴ Za razliku od građanskog postupka, pružanje zaštite pravnim osobama sukladno čl. 6. Konvencije u kaznenom postupku još nije došlo na dnevni red Suda. Međutim, razvoj konvencijskih prava pravnih osoba u kaznenopravnom području kroz praksu ESLJP jasno se očituje u pogledu prava na poštovanje privatnog i obiteljskog života iz čl. 8. Konvencije.

¹⁰ Haeusermann, Axel (2003), *Der Verband als Straftäter und Strafprozesssubjekt*, Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, 205.

¹¹ V. ESLJP, *Freedom and Democracy Party (ÖZDEP) v. Turkey [GC]*, presuda od 8. prosinca 1999.

¹² V. ESLJP, *Sunday Times v. Great Britain*, presuda od 29. ožujka 1979.

¹³ ESLJP, *Case of Comingersoll S.A. v. Portugal*, presuda od 6. travnja 2000., točka 35.

¹⁴ ESLJP je donio ovu presudu u velikom vijeću koje je činilo 17 sudaca. Od njih, četiri sudaca se složilo s odlukom, ali ne i s obrazloženjem. Ti su suci istaknuli da poduzeća imaju pravo na autonomnu zaštitu prema Konvenciji te se velika većina odredaba Konvencije primjenjuje direktno na pravne osobe. Stoga nije potrebno da u predmetima odštete Sud odstupa, makar i djelomično, od takvog stajališta i utvrđuje da je poduzeće pretrpjelo neimovinsku štetu zbog tjeskobe i nesigurnosti koje osjećaju njezini pojedinci, a ne zato što ono kao pravna osoba u društvu u kojem djeluje ima atribut kao što su njegov vlastiti ugled, koji može biti povrijeđen radnjama i propuštanjem države. V. *Concurring opinion* of Judge Rozakis joined by judges Sir Nicolas Bratza, Caflisch and Vajić, *Comingersoll S.A. v. Portugal*, judgement of 6 April, 2000.

2.3. Zaštita privatnog života i doma pravnih osoba sukladno članku 8. Konvencije

Pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života, doma i dopisivanja kojim se štiti privatna sfera i dostojanstvo čovjeka ustanovljeno je kao jedno je od temeljnih prava pojedinca u demokratskim pravnim državama. Stoga se pojam “svatko” iz st. 1. toga članka izvorno odnosio samo na fizičku osobu. Međutim, ESLJP ga je svojim odlukama postupno proširio i na pravne osobe. U predmetu *Niemietz v. Njemačka* iz 1992. godine u kojem je odlučivao o zakonitosti pretrage odvetničkog ureda, ESLJP je proširio pojam privatnog života i na poslovne i profesionalne aktivnosti u smislu čl. 8. Konvencije, a riječ dom i na ured profesionalne osobe.¹⁵ O pitanju zakonitosti pretraga prostorija poduzeća u smislu čl. 8. Konvencije ESLJP je odlučivao 1993. godine u predmetima *Crémieux v. Francuska* i *Miaillhe v. Francuska*. U oba predmeta carinska su tijela poduzela opsežnu istragu za potrebe kaznenog postupka u okviru koje su bez sudbenog naloga više desetaka puta pretražila brojne urede i prostorije uprave poduzeća *Crémieux* i *Miaillhe*, a od poduzeća *Miaillhe* oduzela oko 15 000 dokumenata od kojih je nekoliko tisuća bilo irelevantno za postupak. Tužitelji su tvrdili da je između ostalog i nezakonitim pretragama njihovih poduzeća povrijeđeno njihovo pravo na privatni život i dom. Sud je odlučio da je povrijeđen čl. 8. Konvencije jer francuski zakon nije pružao zaštitu od zloupotreba carinskih vlasti i jer su pretrage bile nerazmjerne cilju koji se nastojao ostvariti.¹⁶ U navedenim predmetima tužitelji su bili direktori poduzeća, dakle fizičke osobe, i Sud je utvrdio povredu njihovih prava zaštićenih člankom 8. Konvencije.

Prekretnica u pogledu zaštite pravnih osoba prema čl. 8. Konvencije bila je presuda od 12. ožujka 2002. donesena u predmetu *Société Colas est and others v. Francuska*. U tom postupku, tri francuska poduzeća tužila su Francusku zbog povrede čl. 8. Konvencije jer su istražna tijela za sprječavanje prijevare tijekom 1985. godine bez sudske odluke obavila pretrage 56 poduzeća bez odobrenja njihovih uprava te su oduzela nekoliko tisuća dokumenata. Temeljna razlika između tog predmeta i prijašnjih predmeta u kojima je ESLJP odlučivao o zakonitosti radnji prema pravnim osobama je u tome što je to bio prvi slučaj pred ESLJP u kojem su tužitelji bili pravne osobe koje su tvrdile da je došlo do kršenja njihova prava na “dom” sukladno čl. 8. Konvencije. U presudi je ESLJP ponovio formulaciju da je Konvencija živući instrument koji se tumači u svjetlu

¹⁵ ESLJP, *Niemietz v. Germany*, presuda od 23. studenog 1992., točke 29. i 30. Sud je istaknuo da francuska riječ “domicile” ima šire značenje od engleske riječi “home” i može se proširiti npr. na ured profesionalne osobe, točka 40.

¹⁶ V. ESLJP, *Crémieux v. France*, presuda od 27. siječnja 1993., točka 40.; *Miaillhe v. France*, presuda od 27. siječnja 1993., točke 38. i 39.; *Frowein*, 1996., 360.

postojećih uvjeta te da je došlo vrijeme da se smatra da u određenim okolnostima prava zagarantirana čl. 8. Konvencije mogu uključiti pravo na poštovanje registriranog ureda poduzeća, podružnice ili druge poslovne prostorije.¹⁷ Materijalnopravni učinak odluke bio je podvođenje prostorija pravnih osoba pod pojam doma iz čl. 8. Konvencije, čime je pravnim osobama dodijeljeno pravo na zaštitu sukladno čl. 8. Konvencije. Procesnopravni učinak odluke bio je ustanovljavanje procesne sposobnosti pravnih osoba u postupku pred ESLJP u pogledu čl. 8. Konvencije. Tom napretku u zaštiti konvencijskih prava pravnih osoba prethodila je odluka Europskog suda pravde u predmetu *Hoechst v. Komisija* iz 1989., na koju se ESLJP izričito pozvao, što pokazuje međusobnu suradnju i utjecaj dvaju europskih sudova u procesu odlučivanja o temeljnim pravima i slobodama.

3. PRAVO TRŽIŠNOG NATJECANJA EUROPSKE ZAJEDNICE: UPRAVNOPROCESNE GARANCIJE PRAVNIH OSOBA U PRAKSI EUROPSKOG SUDA PRAVDE

Europski sud pravde (ESP) sa sjedištem u Luxemburgu, koji je nadležan za rješavanje pravnih pitanja u poretku Europske zajednice i Europske unije, kroz svoju je sudsku praksu zajamčio pravnim osobama u postupcima koji se vode sukladno pravu Europske zajednice prava obrane kao i druge temeljne procesne garancije. Ugovor o Europskoj zajednici obvezuje Europsku komisiju da osigura poštovanje određenih pravila propisanih pravom Zajednice te je u tu svrhu ovlašćuje da provodi određene istražne radnje, vodi postupke protiv prekršitelja i izriče sankcije. Takva je ovlast dana Komisiji u području prava tržišnog natjecanja odredbama čl. 85. i čl. 86. st. 3. Ugovora o Europskoj zajednici koji su implementirani i precizirani u Uredbi Vijeća br. 17. od 6. veljače 1962.¹⁸ Prema čl. 14(1) Uredbe službenici Komisije imaju ovlast, istražujući moguća kršenja, *inter alia*, ući u prostorije poduzeća, pregledati odnosno pretražiti ih, napraviti kopije i oduzeti izvatke iz knjiga i poslovnih zapisa. U području zaštite financijskih interesa Europske zajednice, Komisija je Uredbom Vijeća br. 2185/96 o provjerama i pregledima na mjestu događaja koje provodi Komisija radi zaštite financijskih interesa Europskih zajednica od prijevare i drugih nezakonitosti¹⁹

¹⁷ ESLJP, *Case of Société Colas est and others v. France*, presuda od 12. ožujka 2002., točka 41.

¹⁸ Regulation No 17 of the Council of 6 February 1962 (First Regulation implementing Articles 85 i 86 of the Treaty (Official Journal, English Special Edition 1959-1962, p. 87)).

¹⁹ Council Regulation (Euratom, EC) No 2185/96 of 11 November 1996 concerning on-the-spot checks and inspections carried out by the Commission in order to protect the European Communities' financial interests against fraud and other irregularities (OJ L 292 od 15.11.1996).

dobila pravo da provodi određene prisilne radnje prema pravnim osobama. Postupci koje vodi Europska komisija upravne su prirode, a ESP je ustrajao da su sankcije koje se izriču u okviru poretka Europske zajednice upravnog karaktera bez obzira na njihovu težinu.²⁰ Smatra se da takvo tumačenje pravne prirode sankcija ESP proizlazi iz činjenice da Europska zajednica nema ovlasti donositi kaznenopravne propise.²¹ Kako bi osigurao zaštitu prava obrane i pravičan postupak pravnim osobama protiv kojih Komisija postupi te izbjegao sukob s Europskim sudom za ljudska prava u Strasbourgu,²² ESP im je u velikom dijelu dodijelio procesna jamstva koja su svojstvena kaznenim postupcima. Tako u postupcima za izricanje nadnacionalnih sankcija, iako ne uvijek s posve istim učincima kao u kaznenim postupcima, vrijedi niz kaznenopravnih načela kao što su: *in dubio pro reo*, *ne bis in idem*, načelo razmjernosti, prava obrane i dr.²³

ESP je u mnogobrojnim odlukama koje je donio u postupcima koje su pred njim pokretale pravne osobe protiv odluka Komisije, sukladno čl. 230. (bivši čl. 173.) Ugovora o Europskoj zajednici,²⁴ isticao da je poštovanje prava obrane

²⁰ U predmetu C-240/90 *Federal Republic of Germany v. Commission of the European Communities*, točke 17. i 19., ESP je potvrdio upravnu prirodu novčane kazne i sankcije uskraćivanja prava na subvencioniranje, u predmetu 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft mbH/Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, točka 18., isto je odlučio o sankciji propasti kaucije.

²¹ V. Đurđević, Zlata (1994), Mehanizmi utjecaja prava Europske zajednice na kaznenopravne sustave država članica, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 2, 287-326, 288; Sieber, Ulrich (1995), Das Sanktionensystem zum Schutz der europäischen Gemeinschaftsinteressen, *Festschrift für Friedrich Geerds*, Lübeck: Schmidt Römhild, 113-127, 125.

²² Europski sud za ljudska prava u predmetima *Engel i dr. v. Nizozemska* iz 1976. godine, točka 82., i *Öztürk v. Njemačka* iz 1984. godine, točke 49.-53., zauzeo je stajalište da svrstavanje neke sankcije u "kaznenopravne" ne ovisi o njezinu označavanju od zakonodavca, već prvenstveno o materijalnim kriterijima. V. obrazloženja tih presuda Krapac, Davor (2003), *Kazneno procesno pravo*, Zagreb, Informator, 158.

²³ O primjeni tih načela u postupcima za izricanje upravnih sankcija prava Zajednice v. Tiedemann, Klaus (1983), Das Kautionsrecht der EWG – ein verdecktes Strafrecht?, *Neue Juristische Wochenschrift*, Heft 48, 2727-2731, 2730; Tiedemann, Klaus (1993), Europäisches Gemeinschaftsrecht und Strafrecht, *Neue Juristische Wochenschrift*, Heft 1, 23-31, poglavlje IV. *Grundsätze des supranationalen Sanktionsrechts*, 27-30; Dannecker, Gerhard (1995), *Strafrecht der Europäischen Gemeinschaft*, u: Albin Eser/Barbara Huber, *Strafrechtsentwicklung in Europa* 4.3, Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, poglavlje 8. *Bußgeldrecht der Europäischen Gemeinschaft*, 95-138.

²⁴ Sukladno st. 2. i 4. čl. 230. (bivšeg 173.) Ugovora o Europskoj zajednici, fizička ili pravna osoba može pokrenuti postupak pred ESP protiv odluke koju je u odnosu na nju donijela Komisija u postupku zbog povrede Ugovora. Ako utvrdi da je zahtjev osnovan, Sud će proglasiti odluku Komisije sukladno čl. 231. st. 1. (bivši čl. 174.) Ugovora o Europskoj zajednici ništavom.

temeljno pravo prava Zajednice koje Komisija mora poštovati u upravnim postupcima u kojima se može izreći kazna sukladno pravu tržišnog natjecanja propisanog Ugovorom.²⁵ Preciziranje pojma prava obrane ESP je provodio kroz pojedine odluke.

U predmetu 322/81 *Michelin v. Komisija* iz 1983. godine utvrdio da pravo obrane uključuje pravo poduzeća na saslušanje o dokazima kojima ga Komisija tereti (točka 7.). Isto tako je rekao da u slučaju kad određeni podatak nije otkriven poduzeću protiv kojeg se vodi postupak, jer je profesionalna tajna, Komisija ne može na njemu temeljiti svoju odluku (točka 8.). U spojenim predmetima 100 i 103/80 *Musique Diffusion Française SA and others v. Komisija*, ESP je istaknuo da Komisija ne smije naznačiti visinu kazne koju smatra primjerenom prije nego je poduzeće bilo pozvano da dade svoj iskaz o navodima koji ga terete.²⁶ U navedenim predmetima ESP je zajamčio prava obrane koja se ostvaruju kroz pravo okrivljenika da se upozna s predmetom i razlozima optužbe, što podrazumijeva uvid u sve dokaze koji ga terete te pravo okrivljenika da bude saslušan prije donošenja odluke (*audiatur et altera pars*).

Pravo poduzeća na pravnog zastupnika i zaštita povjerljive prirode korespondencije između odvjetnika i poduzeća koje zastupa bila su pitanja o kojima je sud odlučivao u predmetu 155/79 *AM & S v. Komisija*.²⁷ Sukladno čl. 14. st. 1. Uredbe br. 17, Komisija ima pravo zahtijevati od poduzeća da joj preda poslovne knjige i dokumente koji služe dokazivanju kršenja prava o tržišnom natjecanju (točka 17.). Ipak, radi osiguranja učinkovitog prava obrane, ESP je odlučio da ta obveza poduzeća ne obuhvaća pisanu korespondenciju između odvjetnika i klijenta jer ona uživa zaštitu povjerljivosti (točka 23.). Kako bi zaštita povjerljivosti njihova odnosa bila učinkovita, ona mora obuhvatiti pisanu korespondenciju između odvjetnika i klijenta ne samo nakon pokretanja upravnog postupka sukladno Uredbi br. 17 već se mora proširiti i na prijašnju pisanu korespondenciju nastalu u vezi s predmetom tog postupka (točka 23.).

O zaštiti pravnih osoba od nezakonitih pretraga Komisije ESP je odlučivao u presudi *Hoechst v. Komisija* od 21. rujna 1989.²⁸ Razmatrajući relevantno pravo država članica i praksu ESLJP, ESP je rekao da je pravo na nepovredivost doma temeljno pravo fizičkih osoba te da je stupanj zaštite pravnih osoba u tom pogledu različit u pravnim poredcima država članica. Istaknuo je da isto proizlazi i iz prakse ESLJP koji (još tada) doseg zaštite odredaba čl. 8. Konven-

²⁵ V. ESP, predmet 322/81 *Michelin v. Commission of the European Communities*, presuda od 9. studenog 1983., točka 7.

²⁶ V. ESP, spojeni predmeti 100 i 103/80 *Musique Diffusion Française SA and others v. Commission*, presuda od 7. lipnja 1983.

²⁷ ESP, predmet 155/79 *AM & S Europe Limited v. Commission of the European Communities*, presuda od 18. svibnja 1982.

²⁸ ESP, spojeni predmeti 46/87 i 227/88 *Hoechst v. Commission*, presuda od 21. rujna 1989.

cije nije proširio na pravne osobe. Ipak, ESP je pružio zaštitu pravnim osobama od nezakonitih pretraga, a temelj je pronašao u načelu prava Zajednice. Rekao je da u svim pravnim sustavima država članica svaka intervencija javnih vlasti u područje privatnih aktivnosti bilo koje osobe, fizičke ili *pravne*, mora imati pravni temelj te biti utemeljena na razlozima propisanim zakonom, stoga i ti sustavi osiguravaju, iako u različitim oblicima, zaštitu od arbitrarne i nerazmjerne intervencije (točka 19.). Stoga potreba za takvom zaštitom mora biti priznata kao opće načelo prava Zajednice (točka 19.). Pretpostavke koje je ESP zahtijevao u tom predmetu u svrhu kontrole zakonitosti pretrage i zaštite prava obrane pravnih osoba bile su obveza Komisije da u pismenoj odluci navede predmet i svrhu istrage (točka 29.). Zaštita ostalih prava poduzeća provodi se sukladno procesnom pravu države u kojoj Komisija provodi postupak (točka 33.), a odobrenje za provođenje pretrage daje nacionalni sud ili nadležno upravno tijelo.

U postupku C-94/00 *Roquette Frères* iz 2002. godine²⁹, u kojem je francuski Kasacijski sud postavio prethodno pitanje, ESP je detaljnije uredio postupak kontrole zakonitosti pretrage Komisije od strane nacionalnih sudova. Francuski sud koji je bio nadležan za odobravanje provođenja pretrage od strane Komisije pitao je ESP može li od Komisije zatražiti dokaze na kojima je utemeljila svoju sumnju. ESP je rekao da je svrha kontrole nacionalnog suda je zaštita od arbitarnosti i nerazmjernosti postupaka javne vlasti, a ne ocjena je li pretraga potrebna. Stoga je Komisija dužna dostaviti nacionalnom sudu sve podatke koji su mu potrebni za ocjenu je li pretraga arbitarna i nerazmjerna,³⁰ ali ne i dokaze na kojima se temelji sumnja Komisije.

²⁹ ESP, predmet C-94/00 *Roquette Frères SA v. Directeur général de la concurrence, de la consommation et de la répression des fraudes, Third party: Commission of the European Communities*, presuda od 22. listopada 2002.

³⁰ Komisija mora osigurati nacionalnom sudu podatke koji su mu potrebni za ocjenu arbitarnosti i nerazmjernosti, uključujući podatke o bitnim osobinama navodne povrede i uloge osumnjičenika u tome, objašnjenja koja pokazuju da se sumnja Komisije temelji na dokazima i što je moguće precizniji podatak o prirodi dokaza, a ako su zatražene prethodne mjere, dokaz da bi bilo nemoguće ili vrlo teško provesti istragu bez njih. Ipak sud ne može zahtijevati da mu se dostave dokazi iz spisa Komisije na kojima se temelji njezina sumnja. Ako sud smatra da su podaci koje mu je dostavila Komisija nedovoljni, treba pribaviti podatke ili na temelju odluke Komisije o istrazi, zahtjeva prema čl. 14 (6) Uredbe ili odgovora, čak usmenih pred sudom. Predmet C-94/00 *Roquette Frères*, točke 2.-5.

4. TEMELJNI PROBLEMI KAZNENOG POSTUPKA PREMA PRAVNIM OSOBAMA

4.1. Sporna pitanja uređenja predstavnika pravne osobe

Uvođenjem kaznene odgovornosti pravnih osoba u kaznenopravne sustave pravne su osobe u kaznenom postupku dobile stranačku sposobnost na strani okrivljenika.³¹ Međutim, one nemaju procesnu sposobnost jer ne mogu poduzimati radnje samostalno, već samo preko fizičkih osoba koje ih predstavljaju ili zastupaju. Zato je u kazneni postupak uvedena uloga predstavnika pravne osobe koji obavlja procesne radnje za okrivljenu pravnu osobu. Uređenje procesne uloge predstavnika postavlja sljedeća pitanja pred zakonopisca: a) tko može predstavljati pravnu osobu u kaznenom postupku, b) tko postavlja predstavnika i koga može postaviti, c) koje se mjere prisile mogu poduzeti prema predstavniku, d) troškovi predstavnika. Odgovori koje je na navedena pitanja dao hrvatski zakon bit će analizirani iz aspekta kaznenoprocenih rješenja u austrijskom, slovenskom, francuskom i švicarskom pravu.

a) Tko predstavlja pravnu osobu u kaznenom postupku

I. Krug osoba koje mogu predstavljati pravnu osobu

S obzirom na krug osoba koje mogu biti predstavnici, je općeprihvaćeno da je u pravilu riječ o osobama koje su prema drugim propisima ovlaštene na zastupanje pravne osobe. Tako prema čl. 27. st. 3. ZOPOK predstavnik pravne osobe može biti osoba koja ima ovlast za zastupanje pravne osobe na temelju zakona, odluke nadležnog tijela, statuta, društvenog ugovora, odluke tijela pravne osobe ili osoba kojoj je tijelo ili osoba ovlaštena za zastupanje dala punomoć. Istovjetno je rješenje navedeno u čl. 31. st. 1. i 4. slovenskog Zakona o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela.³² Švicarski Kazneni zakon u čl. 100^{quinquies} st. 1. navodi da će poduzeće predstavljati osoba koja je neograničeno ovlaštena zastupati poduzeće u civilnopravnim stvarima,³³ a sličnom se formulacijom koristi i francuski Zakon o kaznenom postupku koji u čl. 706-43 st. 2. kaže da pravnu osobu može predstavljati svaka osoba kojoj pravna osoba prema zakonu ili svom statutu može delegirati ovlasti za

³¹ Do tada su pravne osobe imale stranačku sposobnost samo na strani tužitelja. V. Krapac, Davor (2003.) Kazneno procesno pravo, Zagreb: Narodne novine, 144.

³² Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja, Uradni list RS, 59/1999., 12/2000.

³³ Schweizerisches Strafgesetzbuch, Art. 100 ^{quinquies}.

zastupanje.³⁴ Zanimljivo je da austrijski Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela³⁵ ne određuje tko može biti predstavnik pravne osobe. Zakon polazi od premise da pravnu osobu u kaznenom postupku zastupaju organi koji su inače ovlašteni zastupati pravnu osobu prema van te je zakonopisac smatrao da nije potrebno to propisivati i tim zakonom.³⁶ Stoga je prema austrijskom pravu dopušteno, za razliku od ostalih država, da pravnu osobu u kaznenom postupku ne predstavlja samo jedna, već više osoba. Pravnoj osobi prepušteno je da odluči hoće li je u kaznenom postupku predstavljati jedna ili više osoba i hoće li se one izmjenjivati.³⁷ Isto tako, pravnu osobu u kaznenom postupku može predstavljati i samo branitelj.³⁸

II. Svojstva osoba koje mogu predstavljati pravnu osobu u kaznenom postupku

Jedino hrvatski zakon određuje svojstva predstavnika pravne osobe, dok se zakoni drugih država ne bave tim pitanjem. Prema čl. 27. st. 2. ZOPOK, predstavnik može biti svaka potpuno poslovno sposobna fizička osoba koja zna hrvatski jezik. S obzirom na to da ZOPOK ne postavlja posebne uvjete u vezi s obrazovanjem ili profesijom predstavnika, krug osoba koje mogu biti predstavnici pravne osobe u kaznenom postupku vrlo je širok, što dovodi praktički do istog rješenja kao u stranim zakonima. Pravnu osobu ne mogu predstavljati osobe koje bi se našle u sukobu procesnih uloga.

III. Osobe koje ne mogu predstavljati pravnu osobu u kaznenom postupku

Postoje dvije procesne uloge koje se načelno mogu smatrati nespojivima s ulogom predstavnika pravne osobe u kaznenom postupku. To su uloga svjedoka te uloga okrivljenika u istom kaznenom postupku. Rješenja koja nude zakonodavstva pojedinih država u pogledu pitanja postoji li sukob interesa kad uloge predstavnika, okrivljenika i svjedoka obavlja ista osoba i kako ga razriješiti bitno su različita.

³⁴ Code de procédure pénale, Art. 706-43 al. 3.

³⁵ Bundesgesetz über die Verantwortlichkeit von Verbänden für Straftaten (Verbandsverantwortlichkeitsgesetz - VbVG). Austrijski Zakon stupit će na snagu 1. siječnja 2006.

³⁶ Erläuterungen, 994 der Beilagen XXII. GP - Regierungsvorlage - Materialien, 1-41, 33.

³⁷ Ibid.

³⁸ *Supra*, u ovom poglavlju pod III. Osobe koje ne mogu predstavljati pravnu osobu u kaznenom postupku, vidi odredbe o austrijskom pravu.

Prema odredbi čl. 27. st. 5. ZOPOK, predstavnik pravne osobe ne može biti osoba koja je u istom postupku pozvana kao svjedok te osoba protiv koje se vodi kazneni postupak zbog istog kaznenog djela. Usporedba sa zakonima drugih četiriju država pokazuje da hrvatski Zakon predviđa najstrože rješenje. Slovenski zakon dopušta da predstavnik bude okrivljena odgovorna osoba ako je ona jedini član okrivljene pravne osobe, a isključuje svjedoka i okrivljenu odgovornu osobu u drugim slučajevima (čl. 32. st. 1. i 2.). Švicarski KZ isključuje samo optuženu odgovornu osobu (čl. 100^{quinquies} st. 3.). Francuski ZKP je do 2000. godine isključivao predstavnika protiv kojeg se poduzeo progon zbog istog ili povezanog kaznenog djela, ali je to rješenje novelom ZKP-a iz 2000. godine izmijenjeno, pa se sada predstavnik pravne osobe koji postane osuđenik *može* obratiti predsjedniku suda radi imenovanja pravosudnog zastupnika pravnoj osobi.³⁹ Dakle, odvajanje dviju procesnih uloga u istom postupku samo je mogućnost, ali ne i obveza predstavnika pravne osobe. Prema § 16 st. 2. austrijskog Zakona, ako postoji sumnja da su svi članovi organa ovlaštenog za zastupanje prema van počinili kazneno djelo, sud će okrivljenoj osobi postaviti branitelja. Taj branitelj po službenoj dužnosti ima ulogu razriješiti pretpostavljenu koliziju (*Kollisionskurator*) interesa između pravne i odgovorne osobe dok pravna osoba ne donese odluku tko će je predstavljati u postupku. Stoga će postavljeni branitelj biti razriješen kad pravna osoba postavi predstavnika ili izabranog branitelja. U obrazloženju austrijskog zakonskog prijedloga navodi se da nije isključeno da ovlašteni organi postave za predstavnika osobu kod koje postoji prikazana kolizija interesa jer “ako pravna osoba s tim svjesno računa, ne postoji razlog zašto to ne dopustiti.” Stoga i u Austriji kao i u Francuskoj pravnu osobu može predstavljati osoba koja je u istom postupku okrivljena ako ona to želi.

b) Postavljanje predstavnika pravnoj osobi: tko i koga može postaviti

S obzirom na to da pravna osoba nema procesnu sposobnost, bez fizičke osobe koja će je predstavljati u postupku ne može se voditi kazneni postupak protiv pravne osobe. Kako bi se spriječila opstrukcija postupka, u određenim slučajevima nužno je da pravnoj osobi predstavnika postavi nadležni organ. Pri tome treba razlikovati dvije situacije. Jedna je kad pravna osoba nije odredila svog predstavnika ili je za predstavnika odredila osobu koja to po zakonu ne može biti. Do druge situacije dolazi u slučajevima kad je zakon ograničio izbor

³⁹ L.n° 2000-647 du 10 juill. 2000. “U svakom slučaju kad se poduzme progon protiv pravnog zastupnika za iste činjenice ili povezane činjenice, on može podnijeti zahtjev predsjedniku suda visoke instancije sa svrhom imenovanja pravosudnog zastupnika za zastupanje pravne osobe.”

predstavnik samo unutar kruga osoba koje su ovlaštene za zastupanje pa takvih osoba nema jer su i same optužene u istom postupku. Za uređenje postavljanja predstavnika bitno je koje tijelo ima ovlast postaviti predstavnika i koje osobe može postaviti za predstavnika.

U hrvatskom pravu pravna osoba uvijek ima mogućnost postaviti svog predstavnika jer on može biti bilo koja osoba kojoj su osobe ovlaštene za zastupanje dale punomoć (čl. 27. st. 3. ZOPOK). Međutim, ako pravna osoba ne odredi predstavnika u propisanom roku, ako odredi osobu koja nema poslovnu sposobnost, ne zna hrvatski jezik, ima ulogu svjedoka ili okrivljenika ili ne postoji zakonski temelj za predstavljanje pravne osobe, predsjednik suda postaviti će pravnoj osobi predstavnika (čl. 28. ZOPOK). Zakon ne postavlja posebne uvjete u vezi s profesijom, obrazovanjem ili iskustvom predstavnika.

Slovenija ima iste odredbe kao i Hrvatska, a jedina razlika je odredba koja propisuje da će sud odrediti predstavnika okrivljenoj pravnoj osobi i kad pravna osoba prestane postojati prije nego je kazneni postupak pravomoćno okončan.⁴⁰ Kritika koja se može uputiti navedenoj odredbi jest da nije jasno kako se može voditi kazneni postupak protiv pravne osobe koja je prestala postojati. Prema francuskom Zakonu, ako ne postoji osoba kojoj pravna osoba prema zakonu ili statutu može delegirati svoje ovlasti, predsjednik suda visoke instance postaviti će je na zahtjev državnog odvjetnika, istražnog suca ili privatnog tužitelja. Kao što je već navedeno, austrijski zakon ne sadržava posebne odredbe o predstavljanju pravne osobe, pa ni propise o pretpostavkama i rokovima za postavljanje predstavnika. Stoga je jedina situacija kad sud postavlja osobu koja će predstavljati pravnu osobu u kaznenom postupku prethodno opisana situacija postavljanja branitelja po službenoj dužnosti.

Jedina država koja predviđa da predstavnika pravnoj osobi ne određuje nezavisni sudac, već neko drugo tijelo je Švicarska. Prema čl. 100^{quinquies}, ako poduzeće ne postavi u primjerenom roku za zastupnika osobu koja ga je neograničeno ovlaštena zastupati u civilnopravnim stvarima (st. 1.) ili u drugim nužnim slučajevima povezanim s pokretanjem postupka protiv predstavnika (st. 3.), istražno tijelo (*Untersuchungsbehörde*) ili sud odredit će joj predstavnika između osoba koje su ovlaštene na civilnopravno zastupanje. Heine upućuje kritiku takvom rješenju ističući da je istražno tijelo dobilo vrlo jak položaj koji uključuje pravo da izabere svog protivnika.⁴¹ Pri odabiru postavljenog zastupnika švicarski Zakon prednost daje osobama koje su ovlaštene na civilnopravno zastupanje, ali ako takva osoba nije na raspolaganju, može se odrediti i odgovarajuća treća osoba.

⁴⁰ Čl. 31. slovenskog Zakona o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela.

⁴¹ Heine, Günter (2005), *Praktische Probleme des Unternehmensstrafrechts*, *Schweizerische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, 1, 17-24, 21.

c) Poduzimanje prisilnih mjera prema predstavniku

Predstavnik pravne osobe nije osoba koja je okrivljena u kaznenom postupku pa se prema njoj ne mogu poduzimati prisilne mjere predviđene prema okrivljeniku. Ipak i on ima određene dužnosti u kaznenom postupku za neispunjavanje kojih zakon može propisati sankcije ili mjere. Jedna je od dužnosti predstavnika odazivanje na poziv tijela kaznenog postupka, a prisilna mjera koju i hrvatski Zakon i slovenski Zakon predviđaju u slučaju neopravdanog izostanka je dovođenje. Prema čl. 30. ZOPOK i čl. 34. slovenskog Zakona, ako se uredno pozvani predstavnik ne odazove pozivu i svoj izostanak ne opravda, sud može izdati dovedbeni nalog. Druge prisilne mjere koje ZKP predviđa za osiguravanje prisutnosti okrivljenika u postupku kao što su uhićenje, zadržavanje i pritvor nisu primjenjive prema predstavniku.

Svrha dovođenja je osiguranje prisutnosti osobe u kaznenom postupku bez koje se određena radnja ili stadij ne može provesti. U slučaju kad se, primjerice, glavna rasprava može održati u odsutnosti okrivljenika, ne dolazi u obzir primjena ove mjere kojom se privremeno oduzima osobna sloboda. Stoga će primjena prisilne mjere dovođenja predstavnika u Hrvatskoj biti u postupku ograničena samo na slučajeve kad je njegova prisutnost u istrazi i na raspravi prijeko potrebna. Na raspravi je to kada daje izjavu o osnovanosti optužnice protiv pravne osobe (čl. 34. st. 1. ZOPOK) ili kada daje svoj iskaz u ime okrivljene pravne osobe. Za druge je slučajeve u stadiju glavne rasprave odredbom čl. 34. st. 4. ZOPOK izričito predviđeno održavanje glavne rasprave u odsutnosti predstavnika pravne osobe. Prema toj odredbi sud može odlučiti da se nakon očitovanja o krivnji pravne osobe glavna rasprava održi u odsutnosti predstavnika koji je uredno pozvan, a njegova prisutnost nije prijeko potrebna.

Austrijski zakon ne sadržava posebnu odredbu koja se odnosi na poduzimanje prisilnih mjera prema predstavniku pravne osobe. Iz toga bi se moglo zaključiti da se predstavnik pravne osobe ne može prisilno dovesti. Ako je predstavnik osoba koja je rukovoditelj ili zaposlenik u pravnoj osobi koja se sukladno odredbi § 17. st. 1. ispituje kao okrivljenik, na nju se primjenjuju odredbe ne samo o pozivanju već i o dovođenju.⁴² Međutim, treba istaknuti da austrijski Zakon omogućuje suđenje u odsutnosti predstavnika pravne osobe pod uvjetom da je dostava poziva uredno izvršena (§ 23 VbVG). Švicarski KZ u procesnim odredbama o odgovornosti pravnih osoba također ne regulira primjenu prisilnih mjera prema predstavniku. Međutim, iz odredbe (čl. 100^{quinquies} st. 2.) da osoba koja predstavlja poduzeće ima ista prava i obveze kao okrivljenik može se zaključiti da se u slučaju nepoštovanja obveze odazivanja na poziv suda ona može prisilno dovesti.

Francuski ZKP propisuje da se predstavnik pravne osobe može podvrgnuti samo onim prisilnim mjerama koje su predviđene za svjedoka. On predviđa

⁴² Erläuterungen, 33.

prisilne mjere zbog nepojavljivanja pred sudom, i to mjeru dovođenja (Art. 109. al. 3. CPP) i izricanja novčane kazne (Art. 109. CPP). Takvo rješenje u našem pravu ne bi bilo prihvatljivo jer se svjedoka koji bez zakonskog razloga odbije svjedočiti može novčano kazniti, a ako i tada ne svjedoči, može se zatvoriti do mjesec dana (čl. 243. st. 2. ZKP), dok predstavnik ima sva prava kao i okrivljenik, pa i pravo na šutnju.

d) Troškovi predstavnika

Pitanje koje se otvara u vezi s troškovima predstavnika koji su nastali u vezi s kaznenim postupkom jest ima li predstavnik pravne osobe pravo na nagradu koja je kaznenopravno relevantna ili je to interni odnos pravne osobe i njezina predstavnika. Fizička osoba koja je okrivljena za kazneno djelo ima dužnost odazvati se pozivu suda i biti prisutna tijekom postupka. Ona za to nema pravo na nagradu, ni u slučaju da bude oslobođena. Predstavnik pravne osobe također je dužan odazivati se pozivima suda i dati sudu određene podatke, pa je dvojbeno treba li mu priznati pravo na nagradu za predstavljanje pravne osobe. S jedne strane predstavnik je osoba koja nije okrivljena za kazneno djelo, već predstavlja okrivljenu pravnu osobu, ali s druge strane ona nije ni njezin branitelj jer pravna osoba u pravilu može uzeti branitelja koji će pomagati njezinu predstavniku.

Francusko, austrijsko i švicarsko pravo ne sadržavaju posebne odredbe o troškovima predstavnika pravne osobe. U sve je tri zemlje predstavnik pravne osobe u kaznenom postupku osoba koja je i inače ovlaštena zastupati pravnu osobu prema van. Stoga bi se ignoriranje tog pitanja od zakonodavca moglo protumačiti stajalištem da je sudjelovanje pravne osobe u kaznenom postupku njezina obveza koju je ona dužna izvršavati putem svojih zastupnika te da se ni pravnoj osobi ni njezinu predstavniku ne nadoknađuju ni nužni izdaci ni nagrada njezinu predstavniku.

Prema čl. 35. slovenskog Zakona troškovi predstavnika pravne osobe ulaze u troškove kaznenog postupka, što znači da pitanje tko će ih podmiriti ovisi o ishodu kaznenog postupka. Predumjivanje troškova predstavnika iz sredstava tijela koje vodi kazneni postupak dopušta se u slučajevima kad sud postavlja predstavnika. Jedan slučaj odnosi se na nejasnu situaciju kad sud postavlja predstavnika ako je pravna osoba prestala postojati prije nego je kazneni postupak pravomoćno okončan. U svim drugim situacijama postavljanja predstavnika predumjivanje je moguće samo ako okrivljena pravna osoba nema sredstava iz kojih bi se oni mogli naplatiti.

Hrvatsko rješenje o troškovima predstavnika podložno je kritici jer dopušta tumačenje prema kojem su oni uređeni analogno troškovima branitelja i opunomoćenika u kaznenom postupku. Takav zaključak nije opravdan osobito

u pogledu nagrade predstavnika i snošenja troškova postavljenog predstavnika pa će ključno biti teleološko i sustavno tumačenje odredaba od strane sudske prakse. Prema odredbi čl. 31. st. 1. ZOPOK, nagrada i nužni izdaci predstavnika ulaze u troškove kaznenog postupka. Iz navedenog bi proizlazilo da predstavnik pravne osobe ima pravo na nagradu i da ona sukladno čl. 119. ZKP predstavlja troškove kaznenog postupka. Ako praksa zauzme stajalište da predstavnik sukladno st. 1. ovog članka ima pravo na nagradu, vjerojatno će biti nužno limitirati je samo na slučajeve kad pravna osoba uzme za predstavnika odvjetnika. Takvo rješenje ZKP već predviđa u čl. 124. st. 2. propisujući da opunomoćenik koji nije odvjetnik nema pravo na nagradu, već samo na nužne izdatke. Tu bi odredbu trebalo analogno primijeniti na predstavnika pravne osobe. Stoga, kad pravna osoba uzme za svog predstavnika osobu koja nije odvjetnik, ona ne bi trebala imati pravo na nagradu u smislu odredaba ZKP. Osim toga, sud određuje visinu nagrade branitelju i opunomoćeniku sukladno tarifi koju utvrđuje Odvjetnička komora i koja se objavljuje u *Narodnim novinama*, a ona se ne može primijeniti na osobu koja nije odvjetnik.

Drugo pitanje koje treba razmotriti vezano je uz nužne izdatke postavljenog predstavnika. Prema odredbi st. 2. ovog članka, nužni izdaci postavljenog predstavnika u postupku zbog kaznenih djela za koja se progoni po službenoj dužnosti predujmaju se iz sredstava tijela koje vodi kazneni postupak, a naplaćuju kasnije od osoba koje su ih dužne naknaditi prema odredbama ZKP. Iz navedenog bi se na prvi pogled moglo zaključiti da je riječ o rješenju analognom onom predviđenom u čl. 119. st. 4. ZKP za nužne izdatke postavljenog branitelja i postavljenog opunomoćenika. Međutim, razlozi i *ratio* postavljanja branitelja i opunomoćenika posve su različiti od onih zbog kojih se postavlja predstavnik. Zakon određuje obvezu postavljanja branitelja u slučajevima kad okrivljenik nije u mogućnosti samostalno ostvarivati pravo na obranu (psihički ili fizički nedostaci, pritvor, siromašan) ili da bi se osiguralo načelo pravičnog postupka. Oštećeniku kao tužitelju također se može postaviti opunomoćenik kad je slabijeg imovnog stanja. Dakle, postavljanje branitelja i opunomoćenika služi ostvarivanju određenih prava. Suprotno tome, pravna osoba ima obvezu da sama postavi svog predstavnika, a tek ako ona to ne učini ili ga postavi nezakonito, sud će joj postaviti predstavnika (čl. 28. ZOPOK). Do postavljanja predstavnika dolazi kad pravna osoba ne izvrši svoje zakonske obveze. Stoga se na troškove za postavljenog branitelja treba analogno primijeniti odredba čl. 121. st. 1. ZKP koja određuje da, bez obzira na ishod kaznenog postupka, subjekti sami snose troškove koje su prouzročili svojom krivnjom. Sukladno st. 2. tog članka, sud će predujmiti nužne izdatke postavljenog branitelja, a nakon toga će ih naknaditi od okrivljene pravne osobe.

4.2. Privilegij od samooptuživanja

a) Značaj i sadržaj načela *nemo tenetur*

Privilegij od samooptuživanja (*nemo tenetur se ipsum accusare, the right not to incriminate oneself*) smatra se jednim od temeljnih prava koja pripadaju okrivljeniku u kaznenom postupku. Ono je dio načela pravičnog postupka i usko je povezano s pretpostavkom okrivljenikove nedužnosti. Njegovo značenje sastoji se u okrivljenikovu pravu na uskratu iskaza i uskratu suradnje s državnim tijelima u kaznenom postupku protiv sebe. U tom smislu ustanovio ga je i Europski sud za ljudska prava u presudama *Funke v. Francuska* iz 1993.⁴³ kao i *Saunders v. Ujedinjeno Kraljevstvo* iz 1996. U presudi *Saunders* navodi se da iako nisu izričito spomenuti u čl. 6. Konvencije, pravo na šutnju i privilegij od samooptuživanja općepriznati su međunarodni standardi koji se nalaze u srži načela pravičnog postupka iz čl. 6. Konvencije, a smisao im je u zaštiti optuženika od nedopuštene prisile državnih tijela.⁴⁴ Privilegij od samooptuživanja zajamčen je i čl. 29. st. 3. Ustava RH koji određuje da se osumnjičenik, okrivljenik i optuženik ne smiju siliti da priznaju krivnju.

Sadržaj načela *nemo tenetur* određen je ne samo kaznenoprocenim odredbama (čl. 4. st. 3. ZKP) već je i ELJSP svojim odlukama postavio granice tom načelu. Ono obuhvaća okrivljenikovu verbalnu komunikaciju kao i neverbalne oblike djelovanja. Verbalna komunikacija odnosi se na okrivljenikovo pravo na šutnju, što podrazumijeva pravo da nije dužan iznijeti svoju obranu niti odgovarati na pitanja. Iz korištenja tog prava tijela kaznenog postupka ne bi smjela izvoditi za okrivljenika negativne zaključke.⁴⁵ Neverbalna suradnja odnosi se na pravo okrivljenika da ne predaje državnim tijelima dokaze koji bi ga teretili. Državna tijela ne smiju zaprijetiti niti primijeniti bilo koji oblik prisile, sankciju ili mjeru kako bi okrivljenika natjerali da im preda neku ispravu, snimku ili drugi predmet.⁴⁶ Međutim, zaštita ne obuhvaća primjenu prisilnih mjera prema

⁴³ ESLJP, *Funke v. France*, presuda od 25. veljače 1993, točka 44.

⁴⁴ Sud dalje nastavlja: "Privilegij od samooptuživanja pretpostavlja da optužba u kaznenom predmetu treba dokazati tvrdnje protiv optuženog bez pomoći dokaza pribavljenih metodama prisile ili presije protiv optuženikove volje. U tom smislu pravo je usko povezano s pretpostavkom nedužnosti iz čl. 6. st. 2. Konvencije." ESLJP, *Saunders V. the United Kingdom*, presuda od 17. prosinca 1996., točka 68.

⁴⁵ Međutim, ESLJP je u predmetu *Condron v. Ujedinjeno Kraljevstvo*, presuda od 2. svibnja 2000., rekao da pravo na šutnju nije apsolutno pravo i da krši li izvođenje negativnih zaključaka za okrivljenika zbog njegova korištenja čl. 6. Konvencije mora ocijeniti u svjetlu svih okolnosti. V. *Condron v. the United Kingdom*, presuda od 2. svibnja 2000., točka 56. O toj presudi v. *Krapac*, 2003., 165.

⁴⁶ V. ESLJP *J.B. v. Switzerland*, presuda od 3. svibnja 2001., točke 65-68.

okrivljeniku radi pribavljanja dokaza koji po svojoj prirodi postoje neovisno o njegovoj volji. Tako okrivljenikov pristanak nije potreban za obavljanje osobne pretrage, tjelesnog pregleda, uzimanja uzoraka krvi, urina ili povjerljivih medicinskih uzoraka (čl. 265. ZKP) te slina ili dlake (čl. 179. st. 2. ZKP). Primjenu tih prisilnih mjera prema okrivljeniku radi pribavljanja dokaza u kaznenom postupku potvrdio je ESLJP u već spomenutom predmetu *Saunders v. UK*.⁴⁷

b) Opseg važenja načela nemo tenetur za pravne osobe

Odgovor na pitanje mogu li se pravne osobe pozvati na privilegij od samo-optuživanja ovisi o njegovu pravnom utemeljenju. Objašnjenja prema kojima je načelo *nemo tenetur* jamstvo ljudskog dostojanstva i služi zaštitu ličnosti ne mogu legitimirati njegovo važenje za pravne osobe. Tako prema psihološkoj teoriji, zahtijevanje od krivog okrivljenika da iskazuje proturječilo bi temeljnom čovjekovu nagonu za samoodržanjem.⁴⁸ Isto vrijedi za teoriju prema kojoj se u slučaju prisile na samooptuživanje čovjek pretvara u puki objekt kaznenog postupka. U oba slučaja dolazi do povrede ljudskog dostojanstva i integriteta ličnosti čovjeka, što nije primjenjivo na pravne osobe.

Međutim, postoje stajališta u teoriji kao i sudski judikati da privilegij od samooptuživanja proizlazi iz načela pravne države (njem. *Rechtsstaatsprinzip*), što znači da vrijedi za sve okrivljenike u kaznenom postupku, uključujući pravne osobe.⁴⁹ Shvaćanje privilegija kao nadopune pretpostavke nedužnosti također ne dopušta da se od okrivljene pravne osobe zahtijeva da otkriva činjenice koje je terete ili da aktivno sudjeluje u postupku države protiv nje. Suprotno stajalište impliciralo bi inverziju u teretu dokazivanja i značio bi da se pravne osobe smatraju krivima dok ne dokažu da su nedužne.

Davanje pravnim osobama privilegija od samooptuživanja u kaznenom postupku bila bi iznimka s obzirom na dužnosti koje sukladno sudskoj praksi pravne osobe imaju u postupcima za izricanje nadnacionalnih sankcija Europske

⁴⁷ "Privilegij od samooptuživanja ne odnosi se na korištenje u kaznenom postupku materijala koji se može dobiti od optuženika primjenom sile, ali koji postoji neovisno o okrivljenikovo volji kao što su, primjerice, dokumenti pribavljeni na temelju sudskog naloga, uzimanjem uzoraka krvi, urina i tkiva za potrebe DNA testova." ESLJP, *Saunders V. the United Kingdom*, presuda od 17. prosinca 1996., točka 69.

⁴⁸ *Krapac*, 2003., 162.

⁴⁹ V. Dannecker, Gerhard (1999) Beweiserhebung, Verfahrensgarantien und Verteidigungsrechte im europäischen Kartellordnungswidrigkeitenverfahren als Vorbild für ein europäisches Sanktionsverfahren, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 111, 256-296, 285 i sl.; Haeusermann, 2003, 336. Takvo je stajalište u odluci iz 1995. godine zauzeo i njemački Savezni ustavni sud. V. BVerfGE Neue Zeitschrift für Strafrecht (NStZ) 1995., 555.

zajednice ili u prekršajnom pravu. U predmetu 374/87 *Orkem v. Kommission* iz 1989. Europski sud pravde odbio je dodijeliti privilegij od samooptuživanja pravnim osobama u dijelu koji se odnosi na uskratu podataka i dokumenata koji bi dokazivali postojanje prava tržišnog natjecanja. Međutim, ESP pravi razliku između neverbalne i verbalne suradnje i sukladno pravu na šutnju ističe da Komisija ne može prisiliti poduzeće na odgovore koji bi sadržavali priznanje.⁵⁰ Stajalište da pravne osobe u pravu tržišnog natjecanja Europske zajednice imaju pravo na šutnju, ali i dužnost dostave poslovnih isprava i dokumenata, potvrđeno je 1993. godine u predmetu C-60/92 *Otto BV v. Postbank NV*.⁵¹

Dakle, ako se i prihvati stajalište da se privilegij od samooptuživanja temelji na načelu pravne države i da stoga vrijedi i za pravne osobe, još uvijek ostaje dvojba ima li pravna osoba samo pravo na uskratu iskaza u smislu davanja odgovora na pitanja državnih tijela ili ona ima pravo uskratiti i dokumente i podatke kao što su poslovne knjige i slični materijal kojeg je vođenje zakonska obveza. Razliku između upravnog i kaznenog postupka s obzirom na dužnost dostave dokumenata državnim tijelima ustanovio je njemački Savezni ustavni sud u odluci iz 1981. U njoj je istaknuo da bi državna kontrola kompleksnih financijskih i gospodarskih aktivnosti u pogledu plaćanja poreza bila spriječena kad bi se okrivljenici u upravnom postupku mogli pozvati na slobodu od samooptuživanja. Međutim, odlučno je da se podaci o kojima je okrivljenik dužan iskazivati u upravnim postupcima ne mogu protiv njega upotrijebiti u kaznenom postupku.⁵²

Da opća klauzula prema kojoj predstavnik pravne osobe ima sva prava kao i okrivljenik automatski ne uključuje privilegij samooptuživanja u opsegu koji postoji za fizičke osobe, pokazuje i zakonodavstvo u švicarskom kantonu Bern. Tamo je 1. listopada 2003., dakle istodobno sa stupanjem na snagu odredaba o kažnjivosti pravnih osoba za kaznena djela u Švicarskoj, donesena procesna odredba u kojoj se svakom osumnjičenom poduzeću nameće obveza aktivnog sudjelovanja u kaznenom progonu. Pri tome se ne pravi razlika ni radi li se možda o poduzeću samo s jednom osobom, pri čemu se ukidanje privilegija od samooptuživanja odnosi i na odgovornu osobu.⁵³ Razlog takve regulative je strah od opstrukcije kaznenog postupka protiv velikih poduzeća koja u određenim područjima imaju monopol nad informacijama, osobito u pogledu svojih poslovnih formalnih i stvarnih ovlasti, poslovnih planova i organizacije te ih može učiniti nedostupnima državnim tijelima.⁵⁴

⁵⁰ ESP, predmet 374/87 *Orkem v. Commission of the European Communities*, presuda od 18. listopada 1989., točke 34. i 35.

⁵¹ ESP, predmet C-60/92 *Otto BV v. Postbank NV*, presuda od 10. studenog 1993., točke 11.-12., 16.-17.

⁵² BVerfGE 56, 37, 41, odluka od 13. siječnja 1981., NJW 1981.

⁵³ Heine, 2005., 21.

⁵⁴ Ibid., 21-22.

5. ZAKLJUČNO RAZMATRANJE: PRAVO NA ŠUTNJU - RESTRIKTIVAN ILI LIBERALAN PRISTUP?

Jedna od neuralgičnih točaka kaznenog postupka prema pravnim osobama jest tko će od fizičkih osoba unutar pravne osobe biti ispitan kao okrivljenik, a tko kao svjedok. Okrivljenik ima pravo na šutnju, dok je svjedok dužan iskazivati, a može uskratiti odgovor na pojedino pitanje samo ako bi njime sebe ili blisku osobu izložio teškoj sramoti, znatnoj materijalnoj šteti ili kaznenom progonu. Zbog različitosti njihovih procesnih prava i dužnosti, pitanje ispituje li se netko kao okrivljenik ili svjedok ima središnje značenje kako za zaštitu temeljnih prava okrivljenih pravnih osoba, tako i za učinkovitost kaznenog postupka. U njemu se sijeku dvije klasične tendencije kaznenog postupka i zato je nužno da rješenje bude balans koji će omogućiti pravičan postupak i prava obrane okrivljenoj pravnoj osobi, ali i prikupljanje i izvođenje dokaza protiv nje.

Pitanja koja su relevantna za zakonodavca kada donosi odluku o dodjeli procesnih uloga u kaznenom postupku prema pravnoj osobi jesu: Ispituje li se predstavnik kao okrivljenik? Tko može biti predstavnik pravne osobe? Isključuje li uloga svjedoka ulogu predstavnika pravne osobe? Imaju li i druge osobe unutar pravne osobe pravo na šutnju iako nisu njezini predstavnici? Poredbeno-pravna analiza pokazuje da su rješenja vrlo različita, ali da je moguće razlikovati dva temeljna pristupa: liberalni i restriktivni.

Liberalni pristup koji u većoj mjeri štiti temeljna prava pravnih osoba prihvaćen je u Švicarskoj i Austriji. Prema švicarskom KZ osoba koja predstavlja poduzeće ima ista prava kao okrivljenik, a druge osobe koje su ovlaštene neograničeno zastupati poduzeće u civilnopravnim stvarima nisu dužne iskazivati u kaznenom postupku protiv poduzeća (čl. 100^{quinquies} st. 2. KZ). Dakle, u Švicarskoj pravo na uskratu iskaza ima ne samo njezin predstavnik u kaznenom postupku već i sve druge osobe koje bi je mogle predstavljati. Isto je rješenje prihvaćeno u Austriji. Prvotni prijedlog austrijskog Zakona predviđao je da će se okrivljenikom smatrati onaj rukovoditelj ili zaposlenik prema kojem se vodi postupak kao odgovornoj osobi ili koja je već osuđena zbog istog djela.⁵⁵ Kritika tog rješenja kao preuskoga je prihvaćena te je prema pozitivnom Zakonu uloga okrivljenika proširena i na druge odgovorne osobe u pravnoj osobi koje nisu sumnjive. Prema § 17 st. 1. Zakona kao okrivljenici u postupku protiv pravne osobe ispituju se dvije kategorije osoba: a) svi rukovoditelji (*Entscheidungs-träger*) u pravnoj osobi bez obzira na to postoji li sumnja da su počinili kazneno djelo za koje pravna osoba odgovara, b) svaki zaposlenik (*Mitarbeiter*) koji je sumnjiv da je počinio kazneno djelo ili je već osuđen. Dakle, očigledno je da

⁵⁵ Erläuterungen, 33.

su austrijski i švicarski zakonodavac dali prednost zaštiti prava pravnih osoba pred zahtjevom za učinkovitošću kaznenog postupka.

Restriktivni pristup karakterističan je za Hrvatsku i Sloveniju. U njima je prihvaćeno rješenje prema kojem samo osoba koja je predstavnik pravne osobe ima pravo na šutnju u kaznenom postupku, dok se sve ostale osobe, uz iznimku osoba protiv kojih se vodi postupak kao odgovornih osoba, mogu ispitati kao svjedoci. To u konkretnom slučaju znači da će članovi uprave koji nisu okrivljeni zbog istog djela morati iskazivati kao svjedoci protiv pravne osobe. Štoviše, predstavnik pravne osobe ne može biti osoba koja je u istom postupku pozvana kao svjedok, što znači da su sve osobe unutar pravne osobe dužne iskazivati ako državno tijelo procijeni da raspolažu podacima koji su bitni za kazneni postupak. Ako pravo na šutnju određene osobe ovisi o volji državnog tijela, onda ga ona nema. Upitno je da li je takvo rješenje suglasno zaštiti prava okrivljenih pravnih osoba koje zahtijevaju europski standardi i temeljni dokumenti o ljudskim pravima. Stoga je vjerojatno da će Ustavni sud Republike Hrvatske dati svoj pravorijek o tom pitanju ako zakonodavac ne poveća procesne garancije pravnih osoba u kaznenom postupku.

LITERATURA

1. Dannecker, Gerhard (1995), *Strafrecht der Europäischen Gemeinschaft*, u: Albin Eser/Barbara Huber, Strafrechtsentwicklung in Europa 4.3, Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht
2. Dannecker, Gerhard (1996), Strafrecht in der Europäischen Gemeinschaft, *Juristen Zeitung*, 18, 869-880.
3. Dannecker, Gerhard (1998), Die Entwicklung des Strafrechts unter dem Einfluß des Gemeinschaftsrechts, *Jura*, Heft 2, 79-87.
4. Dannecker, Gerhard (1999), Beweiserhebung, Verfahrensgarantien und Verteidigungsrechte im europäischen Kartellordnungswidrigkeitenverfahren als Vorbild für ein europäisches Sanktionsverfahren, *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 111, 256-296.
5. Đurđević, Zlata (1994), Mehanizmi utjecaja prava Europske zajednice na kaznenopravne sustave država članica, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 2, 287-326.
6. Frowein, Jochen / Peukert, Wolfgang (1996), *Europäische Menschenrechtskonvention* (EMRK - Kommentar), 2. izdanje, Kehl: Engel Verlag.
7. Haeusermann, Axel (2003), Der Verband als Straftäter und Strafprozesssubjekt, Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht
8. Heine, Günter (1995), Beweislastumkehr im Strafverfahren?, *Juristenzeitung*, 651-657.
9. Heine, Günter (2005), Praktische Probleme des Unternehmensstrafrechts, *Schweizerische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, 1, 17-24.
10. Krapac, Davor (2003), *Kazneno procesno pravo*, Zagreb, Narodne novine
11. Krapac, Davor (2003), *Zakon o kaznenom postupku*, Zagreb, Narodne novine
12. Nielsen, Gorm Toftegaard (1999), Procedural Law for Corporate Entities: A Danish View, u: Eser Albin / Günter Heine / Huber Barbara (ur.), *Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities*, Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht, 321-329.

13. Nijeboer, J.F. (1999), A Plea for a Systematic Approach in Developing Criminal Procedural Law Concerning the Investigation, Prosecution and Adjudication of Corporate Entities, u: Eser Albin / Günter Heine / Huber Barbara (ur.) *Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities*, Freiburg im Breisgau: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht 303-320.
14. Schlüter, Jan (2000), *Die Strafbarkeit von Unternehmen in einer prozessualen Betrachtung*, Frankfurt am Main, Peter Lang
15. Sieber, Ulrich (1995), Das Sanktionensystem zum Schutz der europäischen Gemeinschaftsinteressen, *Festschrift für Friedrich Geerds*, Lübeck: Schmidt Römhild, 113-127.
16. Tiedemann, Klaus (1983), Das Kautionsrecht der EWG – ein verdecktes Strafrecht?, *Neue Juristische Wochenschrift*, Heft 48, 2727-2731.
17. Tiedemann, Klaus (1993), Europäisches Gemeinschaftsrecht und Strafrecht, *Neue Juristische Wochenschrift*, Heft 1, 23-31
18. Tiedemann, Klaus (2002), Wettbewerbsstrafrecht, u: Klaus Tiedemann (2002), *Wirtschaftsstrafrecht in der Europäischen Union*, Köln: Carl Heymanns Verlag KG, 279-293.

Summary

PROBLEMS REGARDING PROCEDURAL LAW IN THE IMPLEMENTATION OF THE ACT ON THE CRIMINAL RESPONSIBILITY OF LEGAL ENTITIES

The appearance of legal entities in the role of the defendant in criminal proceedings has set before the legislator and jurisprudence a number of procedural problems when the position of a defendant who is a natural person is transformed into a defendant which is a legal entity. The fundamental questions that arise are whether and to what extent the procedural-law guarantees that have been established for natural persons, such as the right to defence and the privilege regarding self-incrimination, apply to a legal entity, and how the legal status of its representative is to be regulated in regard to his or her relationship with the legal entity.

The above questions are analysed in this paper through the jurisprudence of the European Court of Human Rights, from the perspective of applying the procedural guarantees referred to in Articles 6 and 8 of the Convention on legal entities, through the jurisprudence of the European Court of Justice relating to the procedural guarantees of legal entities in administrative proceedings when imposing supranational sanctions pursuant to EC law. At the same time, the analysis is also conducted through a comparative-law analysis of the provisions that regulate the criminal procedure of legal entities in Croatia, Slovenia, Austria, Switzerland and France.